

УДК 340.1

*Сергій Олександрович Сунєгін,
старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
ORCID: 0000-0003-4304-708X*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА В СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ РЕАЛІЯХ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства супроводжується швидкими технологічними трансформаціями, які справляють суттєвий вплив на всі сфери суспільного життя. За останнє десятиліття відбулося стрімке впровадження інформаційних, біологічних, медичних та інших технологій, штучного інтелекту, великих даних та інших цифрових інструментів практично у всі сфери людської діяльності (освіта, культура, медицина, економіка, транспорт, енергетика, оборона тощо). Не минули відповідні технологічні новації і правову сферу, в якій уже відбулися та продовжують перманентно відбуватися суттєві зміни не лише на рівні відповідних різновидів юридичної діяльності, зокрема правосуддя, а й у контексті повсякденної реалізації громадянами належних їм прав і обов'язків та особливостей сприйняття ними державно-правових категорій і пов'язаних з ними явищ багатоманітної соціальної дійсності. На сьогодні вже стало очевидним, що сучасні технологічні трансформації відкривають перед правовими системами нові можливості та виклики, які потребують переосмислення традиційних підходів до процесу реалізації права, зокрема його природи, ознак, функціонального призначення тощо, а також розробки нових правових норм і механізмів їх практичного здійснення з урахуванням сучасних умов.

Поряд з цим технологічні перетворення в правовій сфері неминує породжувати відповідні ризики і загрози, пов'язані зі складністю забезпечення належного контролю за використанням сучасних технологій, конфіденційності інформації, захисту персональних даних тощо. Ці та багато інших проблем сучасного технологічного розвитку, а також значне зростання кількості порушень прав людини з використанням цифрових технологій вимагають здійснення насамперед всебічного філософського та теоретичного осмислення концептуальних засад правового розвитку в умовах дуального характеру нинішньої соціальної дійсності, в якій постійно перетинаються віртуальна та реальна (фізична) складові.

Нарешті, актуальність дослідження особливостей реалізації права в сучасних технологічних реаліях зумовлюється також необхідністю розробки нових підходів до забезпечення правового регулювання технологічної складової суспільних відносин, насамперед правових засад використання у важливих сферах і галузях життя громадян алгоритмічних рішень і штучного інтелекту, блокчейну, криптовалют тощо. В умовах глобалізації це завдання стоїть не лише перед окремими державами та їх об'єднаннями, а й перед усім міжнародним співтовариством, які повинні розробити узгоджені загальні підходи до регулювання зазначених технологічних феноменів і відносин, пов'язаних з їх використанням, що можуть бути покладені в основу прийняття відповідних управлінських рішень на національному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації права, як у теоретичному, так і в галузевому сегменті юридичної науки, є традиційним предметом дослідження у вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед дослідників загальнотеоретичного спрямування слід насамперед згадати роботи Ж.-Л. Бержея, С. Бобровник, О. Богініча, С. Гусарева, Р. Дворкіна, В. Костицького, Д. Ллойда, О. Львової, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришина, Д. Роулза, О. Скрипнюка, Т. Тарахонич, Г. Харта, Ю. Шемшученка та ін.

Незважаючи на вагомий внесок цих та інших вчених у проблематику реалізації права, а також перспектив її удосконалення, зокрема на рівні правозастосовної діяльності, все ж потрібно визнати, що технологічний аспект правореалізаційних процесів ще недостатньо досліджено в сучасній науковій літературі. При цьому слід враховувати, що необхідність доктринального переосмислення концептуальних проблем реалізації права значною мірою зумовлюється також поглибленням деструктивних реалій сьогодення в різних сферах і галузях суспільного життя, у тому числі на рівні міжнародного правопорядку. Це своєю чергою суттєво актуалізує дослідження взаємозв'язку правореалізації та сучасних технологій з метою визначення на цій основі перспектив удосконалення відповідних комунікативних практик.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення особливостей реалізації права в контексті сучасного технологічного розвитку з урахуванням нових можливостей і викликів, які супроводжують цей процес.

Основні результати дослідження. Як відомо, реалізація права у традиційному розумінні являє собою процес практичного втілення або фактичного здійснення правових норм у поведінці та діяльності людей з метою забезпечення підтримки стабільно функціонуючого правопорядку в суспільстві та задоволення законних інтересів суб'єктів права, які є учасниками відповідних правовідносин.

У сучасній науковій літературі правильно відзначається, що реалізація права є важливим і необхідним елементом правової системи, що взаємодіє з іншими її складовими та визначає ефективність останньої, а також дієвість правового життя суспільства. Реалізація права тісно пов'язана з правомірною, законослужною поведінкою та діяльністю громадян, а також інших суб'єктів права. У процесі реалізації права в соціальну дійсність впроваджуються суб'єктивні права, свободи та обов'язки фізичних і юридичних осіб, а також компетенція суб'єктів владних повноважень. Реалізація права – це спосіб його буття, існування, дії, виконання ним своєї головної соціальної функції. Право є нічим, якщо його положення не знаходять своєї реалізації в діяльності людей та їх об'єднань у суспільних відносинах. Неможливо зрозуміти право без механізму його реалізації в житті суспільства. Основними компонентами реалізації права є суб'єкти: органи публічної влади, органи правосуддя, фізичні та юридичні особи; правовою основою реалізації права є закони та інші нормативно-правові акти, створені у встановленому порядку уповноваженими суб'єктами правотворчої діяльності; об'єктами правореалізації є суспільні відносини, врегульовані правовими нормами, а також соціальні цінності, матеріальні та духовні блага тощо; основні стадії реалізації прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб, а також основні стадії правозастосування, що здійснюється органами публічної влади та їх посадовими особами; конкретні потреби та інтереси учасників правовідносин, які зумовлені основними підставами реалізації права; правосвідомість і правова культура суб'єктів правореалізації, зокрема правозастосування; основні вимоги, принципи та методи реалізації права; індивідуально-правові акти тощо [1, с. 344–346, 351].

Водночас, незважаючи на те, що основу реалізації права складають правові норми як загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, що у встановленому порядку встановлені або санкціоновані державою, розуміння сутності, ознак і функціональних характеристик правореалізації не повинно спиратися лише на позитивістський концепт праворозуміння, у межах якого право, по суті, отожднюється із законом як основною формою його вираження. Адже повноцінна, ефективна реалізація права, яка сприяє позитивним трансформаціям у суспільному житті – це значно більше, ніж формальне втілення в соціальну практику приписів правових норм. Останнє пов'язано з тим, що суспільні відносини та відповідні їм комунікативні практики опосередковуються значною кількістю нормативних та інших чинників, які мають об'єктивний та суб'єктивний вимір. У цьому випадку йдеться, зокрема, про систему культурних факторів (наприклад, звичаї, традиції, соціальні норми тощо); визначений соціальний контекст або середовище, в якому перебувають індивіди (сім'я, школа, робота та ін.), їх психологічні особливості (темперамент, емоційний стан, рівень довіри та впевненості тощо); економічні, політичні та інші важливі чинники (рівень матеріального благополуччя, особливості політичного режиму в державі, специфіка історичного розвитку суспільства, комунікативні технології та ін.), що впливають на характер взаємовідносин у суспільному житті. У зв'язку із цим ефективність реалізації права залежить не лише від визначених параметрів якості законодавства, на що зазвичай звертається увага в сучас-

ному правовому дискурсі, а значною мірою від ступеня збалансованого, узгодженого впливу всієї системи цих чинників на даний процес.

Саме тому слід погодитися, що широке розуміння реалізації права передбачає внесення у цей процес всієї системи складових правоутворення. При цьому до способів забезпечення реалізації права відносять загальні (економічні, соціальні, політичні, психологічні тощо) та спеціальні або юридичні способи (юридична відповідальність, судовий контроль та ін.). Кожна з цих двох груп способів має власний механізм забезпечення [2, с. 299] і лише узгодженість і збалансованість відповідних елементів такого механізму надає можливість досягати найвищого рівня ефективності правореалізаційних процесів.

Звертаючись до реалій сьогодення, не важко помітити, що за останні два десятиліття одним із визначальних чинників розвитку практично всіх сфер і галузей суспільного життя, виступає технологічна складова, яка вносить суттєві корективи не лише у відповідні правореалізаційні процеси, а й у сприйняття та усвідомлення всієї ціннісно-нормативної матриці людського буття, тобто, по суті, у світогляд людини. Така ситуація, з одного боку, створює нові та раніше небачені можливості реалізації правових норм, а з іншого – формує нові виклики у функціонуванні правових систем і ставить низку загальнофілософських питань, пов'язаних з реалізацією права на сучасному технологічному етапі суспільного розвитку. При цьому саме від правильної відповіді на ці питання безпосередньо залежать не лише подальші перспективи розвитку взаємовідносин у системі координат «людина – техніка» та їх конкретні результати, а й параметри ідентичності людини, її ціннісно-світоглядні орієнтації, що покладаються в основу будь-яких комунікативних практик, зокрема відповідних правореалізаційних процесів.

Серед таких найбільш загальних викликів високотехнологічної людської цивілізації для сучасної реалізації права, які потребують належного, адекватного вирішення як на національному, так і міжнародному рівні, на нашу думку, потрібно виокремлювати два блоки питань, а саме:

1. Проблема трансформації змісту основоположних цінностей права, а також чітких, узгоджених нормативних механізмів їх втілення в суспільно-державному житті, зокрема свободи, справедливості, рівності, гуманізму тощо.

2. Проблема пошуку оптимальних моральних критеріїв технологічного розвитку та соціальних комунікацій в умовах функціонування технократичного суспільства, від правильності визначення яких залежить якість реалізації права у встановлених у законодавстві формах або способах, а також ефективність взаємодії між соціальними регуляторами в процесі їх нормативно-організуючого впливу на суспільство та громадян.

Зазначені виклики сучасного розвитку в контексті технологічного впливу на процес реалізації права проявляються по-різному. Зокрема, вплив сучасних технологій на такий основоположний принцип права як свобода, що виступає необхідною передумовою реалізації будь-яких правових норм, має складний і багатоаспектний характер. Останнє пов'язано з тим, що технології суттєво розширюють можливості для реалізації свободи, у тому числі в правовому вимірі, але водночас формують відповідні виклики для її обмеження в конструктивних межах і запобіганню її перетворенню на свавілля, що є необхідним для збереження відповідного соціального цілого на макро- та мікрорівнях.

Слід погодитися з думкою, що чим більш розвиненим є суспільство в технологічному аспекті, тим з меншими витратами часу, напруженням і відчуттям несвободи людина забезпечує власну життєдіяльність. У такому разі людина у згуртованому колективі інших осіб має більше можливостей від тиску природних і соціальних обставин. Мірою цивілізаційного розвитку обрії свободи розширюються, вона досягає дедалі вищого рівня. Проте в сучасному суперечливому кризовому світі досягнення більш високого рівня свободи самореалізації потребує напруженої інтелектуальної та духовної роботи людини, щоб у наполегливій вольовій практичній діяльності досягти як бажаного, так і корисного та необхідного. Більш високий рівень свободи потребує від людини вміння проектувати власну діяльність ті саморозвиток не лише на найближчу, а й на віддалену часову перспективу. Перехід до більш складного суспільства й інноваційних технологій у періоди цивілізаційних трансформацій розширює ресурси свободи, але водночас потребує й більш високого рівня рефлексії, яка має стати потужним, невичерпним ресурсом суспільної саморегуляції [3, с. 7, 10–11].

Так, сучасні технології сприяють значному розширенню громадянської активності, свободи самовираження, доступу до інформації, економічної свободи тощо. Йдеться про численні можливості організації громадських рухів та акцій, що відкривають нові можливості для здійснення впливу на політичні та правові рішення в державі; про розвиток цифрової економіки, віддаленої (дистанційної) роботи та фрилансу, які дають змогу людям обирати раніше невідомі форми зайнятості та відкривати власну справу незалежно від традиційних обмежень; про вільний та анонімний доступ майже до будь-якої інформації та знання, що сприяє розвитку критичного мислення, розширенню світогляду та формуванню більш свідомого індивідуального вибору особистості; про розвиток соціальних мереж і цифрових комунікативних платформ, які надають можливість кожній особі, у тому числі дитині, вільно виражати свої думки, погляди й переконання незалежно від географічних і соціальних бар'єрів, а також сприяють реалізації її творчого потенціалу.

У цьому контексті необхідно враховувати, що індивідуальна свобода, так само як і права людини, не можуть і не повинні розширюватися поза контекстом її взаємозв'язків і взаємозалежностей із обов'язками та соціальною відповідальністю індивідів, оскільки у протилежному випадку, або якщо нехтувати на суб'єктивному рівні відповідною кореляцією, це може поставити під загрозу національну безпеку та правопорядок у державі. Адже цілком очевидно, що, наприклад, можливості вільного вираження думок, поглядів, переконань чи будь-яких наративів або патернів в інтернеті вимагає від індивідів належного рівня усвідомлення особистої відповідальності за відповідні дії. Особливої значущості така соціальна відповідальність набуває в умовах здійснення різноманітних форм сучасної громадянської активності, особливо тієї, яка спрямована на просування публічно-владних управлінських рішень і прийняття відповідних законодавчих актів, які визначатимуть вектор подальшого розвитку тих чи інших суспільних відносин.

Очевидно, що ступінь колективної та індивідуальної соціальної відповідальності у всіх її проявах або різновидах повинна бути прямо пропорційна сучасним технологічним можливостям, які перманентно розширюють межі свободи, що все більше розриває відносини відповідальності між особистістю, соціальною групою та суспільством загалом, унаслідок чого формується системна криза останньої, причому незалежно від її конкретних різновидів (юридична, моральна, релігійна, політична тощо). Сучасні технології, зокрема інформаційні, які є своєрідним «двигуном» глобалізації та уніфікації світового ціннісно-нормативного простору, все більше посилюють конфлікт між свободою та відповідальністю, який, на жаль, вирішується на користь штучного подолання об'єктивної залежності людини не лише від природи, а й від держави, суспільства та необхідних для нормального розвитку людини соціальних інститутів, а також від перевірених часом моральних та інших соціальних вимог або норм, які забезпечують справжню, а не вимушену єдність буття.

Яскравою ілюстрацією цих думок є сучасна криза світового правопорядку, яка з кожним днем наближається до реальної можливості виникнення третьої світової війни, що загрожує подальшому існуванню всієї живої природи на Землі саме внаслідок технологічної могутності людства, яку окремі його представники безвідповідально використовують. У даному випадку йдеться не лише про російсько-українську війну, яка триває вже четвертий рік поспіль, а загалом про знецінення людського життя як такого, про руйнацію традиційної культури та моралі в сучасному світі, зокрема у християнському, про все більш поглинаючу людське життя віртуалізацію суспільства, в якому тиражуються наративи лише масової культури споживання та постійної боротьби за «індивідуальне місце під сонцем», мета якої виправдовує будь-які засоби її досягнення. Щоб пересвідчитися у цьому факті достатньо лише подивитися випуски поточних новин у медіа та цифрових платформах, відповідні матеріали у медіа, контент індивідуальних сторінок у соціальних мережах тощо, переважна більшість яких свідчить про орієнтацію сучасної свободи суто на крайній ступінь задоволення індивідуальних бажань та інтересів з одночасною відсутністю будь-якої відповідальності перед суспільством.

Як зазначається в сучасній науковій літературі, інформаційно-комунікативні технології не лише спрощують і навіть покращують якість людської життєдіяльності, а й дещо випробовують людство та його свободу. Усупереч активній ролі технологій в інформаційну добу, в якій інформація, по суті, керує індивідом, програмуючи її свідомість на конкретний і заздалегідь заданий вибір, що помилково сприймається ним як його особиста свобода вибору, на людину покладається відпові-

дальність за її особисте життя і те, яким чином вона відповідатиме на виклики цифровізації. Відійшовши від «дисциплінарного суспільства», людина ХХІ століття опинилася в умовах «суспільства контролю», в якому всіма процесами керує інформація. Сам же індивід ототожнює себе з тими чи іншими даними, даючи згоду на їхнє споживання. Проте інформаційно-комунікативні технології формують таку згоду, маскуючи її під свідомий вибір особистості [4, с. 115–116; 5].

Такий самий вплив на свободу як основоположний принцип права, а точніше – її сприйняття в сучасному глобальному інформаційному суспільстві, мають і інші технології, зокрема, біотехнології, електроніка, робототехніка, авіакосмічні, соціальні, військові технології тощо.

Зокрема, розвиток біотехнологій, у тому числі генної інженерії, вже задає контури сприйняття та розуміння свободи в майбутньому, оскільки питання, наприклад, про те, чи повинна людина мати право вирішувати, яким саме чином змінювати або модифікувати своє тіло, мати право «замовляти» собі дитину з визначеними фізичними та психічними рисами або характеристиками тощо, не лише суттєво розширює межі розуміння свободи, а й порушує низку складних питань морально-релігійного ґатунку. Йдеться про питання доцільності та мети використання таких технологій, забезпечення належного контролю над особистими біологічними та іншими даними, про забезпечення соціальної справедливості у їх використанні тощо.

У контексті поширення ідей трансгуманізму статус людської свободи набуває інших форм. Стає актуально досліджувати статус автономії особистості в обговорюваному проєкті біотехнологічного «поліпшення людини», оскільки в перспективі генетичні зміни можуть перетворити «людину на мішень технонауки». Саме тому в сучасних реаліях гостро постає питання про необхідність переосмислення взаємозв'язків і взаємозалежностей між свободою та соціальною відповідальністю, зокрема моральною її складовою, оскільки разом із моральним правом реалізації розумного вибору суб'єкт не може не нести особистої моральної відповідальності за самостійне вирішення фундаментальних проблем щодо питань свого життя [6, с. 96–97].

Наведені вище констатації та порушувані ними питання вже переконливо доводять факт існування значних трансформацій у сприйнятті та розумінні свободи з боку суспільства та його інституцій під впливом розвитку сучасних технологій, що своєю чергою впливає на статичні та динамічні складові правових систем сучасності, у межах яких відбувається не лише перегляд традиційних правових норм, які регламентують відповідні суспільні відносини, а й поступово зміщуються акценти у правореалізаційній практиці, яка все більше набуває складного та багатоаспектного характеру, що ставить під питання її прогнозованість та передбачуваність.

Повною мірою це стосується й інших основоположних принципів права, зокрема справедливості, рівності, гуманізму тощо, технологічний вплив на які також призводить до посилення амбівалентного сприйняття їх змісту та відповідно практичного втілення в суспільному житті у формі правових норм та актів правореалізації.

Зрозуміло, що сучасні технології надають можливість створювати більш доступні та ефективні правові інструменти для забезпечення справедливості, рівності, підвищення якості життя людей тощо. Позитивний аспект цього впливу вбачається у тому, що інформаційні та інші високі технології сприяють більш повному забезпеченню реалізації більшості прав і свобод людини, зокрема, доступу до освіти, медичних послуг, правової допомоги, правосуддя, трудової діяльності тощо, полегшенню процесу виконання встановлених у законодавстві обов'язків, а також покращенню загальних умов існування людей. Адже не потрібно зайвий раз доводити, що цифровізація судових процесів, автоматизація обробки судових справ з використанням штучного інтелекту, широкі можливості забезпечення онлайн-трансляцій судових засідань – все це реалії сьогодення, які здатні підвищувати довіру громадян до правосуддя, роблячи його більш доступним для них; використання дистанційного навчання та роботи, різноманітних платформ для онлайн-консультацій, телемедицини, біотехнологій, роботизованої медицини та інших інноваційних можливостей нинішнього етапу розвитку людства не лише підвищує якість життя людей та умови їх існування, а й робить відповідні сфери і галузі життя більш доступними для багатьох осіб, які проживають у віддалених регіонах або які мають певні фізичні обмеження, що унеможлиблюють їх повноцінну життєдіяльність.

Водночас такі технології здатні також породжувати нові форми дискримінації та нерівності, а також у багатьох випадках вони ставлять перед суспільством питання про визначення конкрет-

них меж допустимості їх використання та забезпечення належного контролю як над відповідними технологічними процесами, так і над їх визначеними результатами, що особливо стосується застосування біотехнологій, генної інженерії та нейромереж. Важливою проблемою у зазначеному контексті є, зокрема, питання так званої цифрової нерівності, які охоплюють собою нерівномірність доступу громадян до інтернету та відповідних цифрових пристроїв, доступності якісного контенту та послуг, а також різний рівень їх цифрової грамотності. У багатьох країнах цифрова нерівність є важливою соціальною проблемою, яка призводить до значної кількості негативних соціальних та економічних наслідків (наприклад, поглиблення соціальної ізоляції, нерівність в освіті та професійному зростанні, зниження доступу до якісних медичних послуг тощо), які потребують забезпечення їх комплексного вирішення як з боку владних інституцій, так і бізнесу та інших інститутів громадянського суспільства.

Отже, вплив сучасних технологій на право загалом і його реалізацію в суспільному житті зокрема має багатоаспектний, дихотомічний характер, наявність якого потребує від світового співтовариства розробки нових підходів до забезпечення ефективно функціонуючого правопорядку, здатного своєчасно та адекватно реагувати на відповідні технологічні та інші соціальні трансформації, а також забезпечувати прогнозований розвиток суспільства і громадян. Адже ми всі є свідками того, як технології не лише змінюють правореалізаційну практику, а й привносять нові можливості та виклики для осмислення таких базисних ціннісно-нормативних категорій людської життєдіяльності як свобода, справедливість, рівність, гуманізм тощо, зміст яких набуває все більш складного та поліструктурного характеру, що потребує осмислення не лише на доктринальному (науковому), а й на духовному рівнях.

У зазначеному контексті необхідно також враховувати, що посилення багатозначності смислового та змістового аспектів розуміння основоположних принципів сучасного права, а також прискорених темпів розвитку технологій і трансформації суспільної практики, неминуче призводить до виникнення додаткових проблем у забезпеченні чітких, стабільних та узгоджених між собою нормативних механізмів їх реалізації в життєдіяльності суспільства. Адже, з одного боку, сучасні технологічні інновації вимагають від правової системи оперативної адаптації її складових до нових реалій життя, про що вже попередньо зазначалося, а з іншого – зміни в самій культурі сучасного суспільства сприяють формуванню численних і багатоманітних інтересів і навіть світоглядів, які необхідно належним чином упорядкувати за допомогою правових механізмів.

У зв'язку із цим на сьогодні вже стоїть питання не стільки навіть про пошук ефективних підходів, методів і засобів забезпечення таких нормативних механізмів, скільки про досягнення суспільної консолідації та консенсусу стосовно їх конкретного змісту між глобальним, регіональними та локальними рівнями їх сприйняття та подальшої практичної реалізації. Останнє пов'язано з тим, що, як слушно відзначається сучасними вченими, реалії сучасного інформаційно-технологічного суспільства, заснованого на максимальному розмаїтті, формують численні рівноправні, часом діаметрально протилежні цінності, що призводить до знецінення кожної з них. Така різнополярність позбавляє світогляд консолідуючого принципу, якихось універсальних абсолютних надцінностей, і в такій ситуації неможливо вимагати від людини пожертвувати своїм інтересом, часом і доходом, заради реалізації ідеї загального блага, оскільки така ідея є для неї лише абстракцією [7, с. 67]. Також варто погодитися з тим, що «суспільний консенсус не може розглядатися як консенсус спільноти, оскільки суспільство утворюють не автономізовані індивіди, а люди, об'єднані у соціальні спільноти, більш чи менш чітко окреслені та самоорганізовані. Це означає, що суспільний консенсус можливий не на основі первинних цінностей окремих спільнот, а лише як певний спосіб узгодження цих цінностей, який може мати переважно формальний або змістовий характер» [8, с. 54].

Так, констатуєчи потребу в забезпеченні більшої гнучкості розвитку системи сучасного законодавства, у створенні дієвих інклюзивних механізмів залучення широкої громадськості у її формуванні, що дають змогу забезпечити участь різних соціальних груп та інших заінтересованих суб'єктів, а також науковців та експертів у процесі розробки відповідних правових норм, так само як і говорячи про важливість впровадження сучасних технологій з метою спрощення правових процедур і забезпечення їх транспарентності, а отже, для прискорення правотворчих і правореалізаційних процесів, виникає насамперед питання про межі такої гнучкості, інклюзивності та технологізації, чітке визначення яких на нормативному рівні та їх подальше дотримання

в суспільному житті є необхідною передумовою реального удосконалення будь-яких комунікативних практик. При цьому йдеться не лише про необхідність ефективно поєднувати все більш складний характер правового регулювання, що постійно формалізує свободу індивідів за допомогою визначення конкретних механізмів її здійснення, з потребою в забезпеченні справедливого правопорядку, прав, свобод і законних інтересів громадян та їх об'єднань, а й загалом про формування нової ціннісно-ідеологічної матриці людського розвитку, стосовно змісту та структури якої має бути досягнуто суспільного консенсусу. Якщо сучасне демократичне суспільство, зокрема українське, стає все більш мультикультурним, багатоманітним і плюралістичним майже у всіх проявах своєї життєдіяльності, то маємо чітко та узгоджено встановити межі та параметри розширення відповідної нормативності, оскільки у протилежному разі ризикуємо втратити його об'єднуючі засади та перетворитись у зв'язку із цим на звичайну сукупність атомарних індивідів, які опікуються лише проблемами власного фізичного виживання та/або задоволення особистих вигод чи інтересів.

У цьому контексті слід погодитися з думкою, що мультикультуралізм повинен передбачати встановлення чітких, непорушних меж культурної ідентичності та визнання необхідності зберігати ці межі при регулюванні внутрішнього членства й «самобутніх» форм життя; надавати пріоритет збереженню культур, а не прагненню їхнього нового осмислення; розвивати та відстоювати правовий плюралізм, орієнтований на різні культурні традиції та варіативність інституційного устрою в полікультурних суспільствах; передбачати не лише констатацію факту культурного або етнічного різноманіття, а й вироблення найважливіших принципів соціального, етнічного, культурного співіснування різних груп у суспільстві [9, с. 61, 64]. Саме тому взаємовизнання, взаємоповага та взаємодія етнічних і культурних співтовариств або груп у межах сучасної держави повинна передбачати не формування нової та переважно гедоністичної «моралі», як це, на жаль, має місце в умовах нинішніх реалій розвитку глобального інформаційного суспільства, а насамперед вирішення усіх соціальних суперечностей і конфліктних ситуацій на засадах чітких та узгоджених між собою правових, моральних і релігійних нормативів.

Розмірковуючи над складними питаннями реалізації права в умовах сучасних технологічних реалій, необхідно звернути також увагу на проблему посилення розриву між допустимим і можливим, яка має метанормативний характер і пов'язана насамперед саме зі стрімким, випереджаючим розвитком інформаційних та інших технологій, які відкривають нові можливості, зокрема правореалізаційні, але не визначають при цьому моральних орієнтирів їх практичного здійснення, що призводить до поступової деструкції внутрішніх моральних «компасів» людини в будь-яких суспільних відносинах. За словами окремих зарубіжних вчених, «у світі, в якому домінують інформаційні та комунікативні технології, все здається більш доступним і здійсненим. Така ситуація зумовлює та забезпечує безперервний розвиток, одночасно викликаючи культурні трансформації, насамперед у розумінні сутності та природи людської свободи. Повна незалежність від місця і часу та необмежена свобода самовираження спонукають до роздумів про сутність і сенс міжособистісних комунікацій. Відтепер громадяни повинні переглянути кожну ідею, кожну концепцію та інституцію, яку знали раніше. Все змінюється: сім'я, правила співжиття, освіта, наука, праця, міжособистісні комунікації тощо. У результаті розвитку технологій свобода досягла небаченого раніше рівня розвитку» [10, с. 51–52].

Якщо говорити безпосередньо про реалізацію права, то сучасні технології не лише значно полегшують відповідні правореалізаційні практики, а й створюють та обґрунтовують по суті нові види прав людини (наприклад, соматичні), яких раніше не могло існувати у зв'язку із відсутністю конкретних технологій, які застосовуються при їх реалізації. Традиційні ж права і свободи людини, а також її обов'язки, значною мірою вже можуть бути реалізовані з найменшими витратами зусиль та часу, що досягається насамперед за рахунок використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій (йдеться, наприклад, право на інформацію, на охорону здоров'я, право голосувати на виборах, право на звернення громадян, право на правосуддя, право на освіту, право на працю, захист прав споживачів, а також обов'язки сплачувати податки, виконання багатьох судових рішень і боргових зобов'язань тощо, які завдяки сучасним технологіям можуть бути реалізовані в так званих домашніх умовах за допомогою електронних технічних пристроїв та їх доступу до інтернету).

Водночас суттєво полегшуючи реалізацію права, сучасні технології породжують нові виклики та загрози, у тому числі сприяють формуванню у людини ілюзії того, що всі процеси в житті можуть бути автоматизованими або такими, які не потребують від людини наполегливої праці для досягнення необхідного результату. Якщо технології здатні все робити за нас, то виникає ризик втрати людиною сенсу свого життя, оскільки праця людини та її наполегливі зусилля, спрямовані на досягнення визначеного результату, завжди виступали не лише засобом заробляти собі на життя, а й шляхом до її всебічної самореалізації та особистісного зростання. Відтак, заміна людської праці та/або дій, спрямованих на реалізацію відповідних правових норм на технології вирішення тих чи інших практичних завдань може призвести до формування внутрішньої спустошеності самої людини, якій природно властиве шукати смислові орієнтири особистої самореалізації та власного внеску в суспільний розвиток.

Слід погодитися з тим, що техніка – це засіб соціалізації людини і одночасно фактор її відчуження, сучасними формами якого є безсилля, байдужість, дезорієнтація та переоцінка. Сучасні технології розширюють можливості людини: фізичні, психологічні, інтелектуальні, евристичні, але водночас це призводить до порушення балансу між науково-технічним, технологічним розвитком людства та величезним відставанням у розвитку духовності і, врешті-решт, до зростання відчуження на різних рівнях соціальної та біологічної організації [11, с. 771].

Цілком це стосується ризиків відчуження людини від оточуючого світу та самої себе, втрати нею внутрішнього почуття соціальної відповідальності та особистого контролю над своїм життям загалом; питань доступності технологій, визначення міри залежності від штучного інтелекту, збереження людяності та морально обґрунтованого, гідного емоційного взаємозв'язку між людьми, тобто міжособистісної взаємодії на рівні таких основоположних цінностей, як любов, дружба, милосердя, доброзичливість, емпатія тощо.

Слід звернути увагу на те, що ефективне вирішення зазначених вище питань не може базуватися лише на використанні відповідних правових та інших офіційних, владних засобів правової системи, яка завжди функціонуватиме на прагматичних засадах або в логіці формальної раціональності, відповідно до якої те, що можна логічно або емпірично обґрунтувати, і є допустимим, а отже, може отримати правову охорону та захист. Саме тому, на нашу думку, нинішні реалії життя цивілізованого світу, в якому посилюються різноманітні кризи, що вже загрожують безпеці існування людства загалом, вимагають негайного звернення до моральних критеріїв розвитку технократичного суспільства з метою забезпечення удосконалення відповідних правореалізаційних процесів.

Серед таких моральних критеріїв сучасного технологічного розвитку, які допоможуть знайти своєчасні та адекватні відповіді на поставлені перед людством виклики, ризики і загрози високо-технологічної реалізації права, у зв'язку із чим вони мають бути закладені в основу впровадження відповідних нормативно-правових і владно-організаційних перетворень, на нашу думку, потрібно виокремити такі:

1. По-перше, маємо забезпечити відродження ролі та значення норм і принципів традиційної моралі в суспільному житті, її подальше зміцнення з опорою на християнські та інші релігійні цінності залежно від історичних особливостей розвитку конкретних суспільств і держав. Сучасна цивілізація повинна виходити з того факту, що традиційна мораль – це не архаїчний, застарілий регулятор численних комунікативних практик у суспільстві, а незамінний внутрішній «навігатор» людських вчинків, поведінки та діяльності, за допомогою якого зберігається людяність у світі, побудованому переважно на засадах формалізації та алгоритмізації людських взаємовідносин. За словами О. Гришук, «право передбачає релігійні, метафізичні та моральні основи, які акумулюють соціальні цінності, і саме такі основи розширюють та поглиблюють зміст права, що пов'язаний із всієї цілісністю нормативно-ціннісного наповнення культури» [12, с. 37].

У зв'язку із цим розробка етичних стандартів використання конкретних технологій на будь-якому рівні, у тому числі на міжнародному та корпоративному, повинна також здійснюватися з урахуванням норм і принципів традиційної моралі, яка акумулює в собі багатовіковий досвід розрізнення добра і зла, справедливого й несправедливого, корисного та шкідливого, необхідного та можливого або допустимого тощо.

Очевидним є факт, що право без моралі поступово перетворюватиметься на репресивний, каральний інструмент владарювання та нормативних маніпуляцій, слугуватиме прикриттям владно-

го та іншого соціального свавілля, що призводитиме до втрати правом легітимності. Мораль не можна розглядати як альтернативний праву соціальний регулятор, оскільки вона виступає його справжньою нормативно-ціннісною основою, а традиційна мораль, яка має багатовікову історію свого розвитку, включає в себе накопичений людством досвід розрізнення добра і зла, відповідно до якого не все те, що офіційно дозволяється в суспільстві, є добром, так само як і не все те, що забороняється владою, є злом.

Слід звернути увагу на те, що дотримання норм і принципів традиційної моралі в суспільних відносинах сприяє більш якісній, ефективній реалізації права незалежно від конкретного способу такої реалізації. Адже людина з високим рівнем моральної свідомості дотримується не лише букви правового закону, а й його духу; вона не шукатиме способів обійти зміст закону з метою задоволення особистих інтересів і бажань; вона також не потребуватиме зовнішнього контролю за виконанням норм законодавства, оскільки дотримується їх приписів з огляду на власну совість, а не страх бути покараним. І навпаки, якщо людина є аморальною і найбільшою мірою цінує лише себе або особисту свободу, то вона дотримуватиметься норм державно встановленого закону лише в тому випадку, якщо її примусять це зробити, і порушуватиме його за будь-якої нагоди, якщо їй це вигідно.

Отже, значення традиційної моралі для удосконалення юридичної практики реалізації правових норм важко переоцінити. Адже в даному випадку йдеться не лише про «співпрацю» права і моралі в регулюванні багатьох суспільних відносин, на чому зазвичай акцентується увага в юридичній літературі [13, с. 31; 1, с. 85], а про новий рівень взаємозалежностей і взаємозв'язків між правом і мораллю, на засадах якого повинна розвиватися сучасна демократична, правова та соціальна держава.

2. По-друге, у системі координат «людина – техніка» пріоритетне значення за будь-яких умов або обставин має залишатися за людиною. У даному випадку йдеться не стільки про те, що будь-яка технологія повинна працювати на благо людини, а не навпаки, скільки насамперед про необхідність збереження людського контролю над сучасними технологіями, особливо за так званим генеративним штучним інтелектом, та забезпечення можливості коригувати, а в необхідних випадках і повністю скасовувати запропоновані ними рішення.

У цьому контексті слід погодитися з думкою, що «при дослідженні феномена відчуження людини в дискурсі інформаційної та мережевої культури виникає сенс порушити питання про пріоритетну цінність особистісної ідентичності та індивідуальності. Подолання відчуження – це розуміння, усвідомлення та проєктування історичної людини та людства загалом. В умовах сьогодення, вперше в історії, людство зіткнулося з викликом своєму інтелекту, своїй здатності творити, контролювати, навчатися, працювати тощо. У світлі сучасних глобальних проблем, які дедалі накопичуються та ще, на жаль, не мають належних засобів свого вирішення, виникає справедливе питання: чи готове суспільство передати частину управління у віртуальну мережу?» [14, с. 34].

Слід зазначити, що запропонований критерій сучасного технологічного розвитку надасть можливість вирішити низку важливих практичних питань, які складають вагомий частину сучасного соціогуманітарного дискурсу з даної проблематики. Йдеться насамперед про реальні перспективи встановлення відповідальності, зокрема юридичної, за наслідки використання сучасних технологій, у тому числі штучного інтелекту, які не можуть і не повинні мати нейтрального характеру, оскільки їх розробка без належної морально-етичної оцінки ризиків їх практичного використання у підсумку може призвести до планетарної катастрофи.

Погоджуючись з тим, що ситуація з відсутністю особи, на яку може бути покладено юридичну відповідальність за шкоду, завдану технологіями штучного інтелекту, створює серйозний виклик сучасній правовій доктрині, все ж навряд чи, на нашу думку, можна підтримати тезу, згідно із якою «розв'язання цієї проблеми вбачається у наданні штучному інтелекту статусу суб'єкта правовідносин» [15, с. 130]. Останнє пов'язано з тим, що штучний інтелект не має свідомості, внутрішніх намірів і моральних переконань, які необхідні для належного осмислення власної поведінки та діяльності. Всі рішення або дії систем штучного інтелекту визначаються програмним забезпеченням і тими даними, які вкладаються в них розробниками та користувачами. Саме тому розробники та користувачі сучасних технологій, а також державні службовці, політики та інші суб'єкти, які створюють правові, організаційні чи інші умови їх практичного використання в багатоманітній

соціальної практиці повинні нести визначену юридичну та іншу соціальну відповідальність за їх впровадження. Водночас закріплення у правових нормах обов'язку систем штучного інтелекту нести юридичну відповідальність породжує низку важливих питань, якими не можна нехтувати, зокрема: як визначити ступінь вини та чи можливо застосувати справедливе покарання до штучного інтелекту.

Крім цього, такий підхід, принаймні до певної міри, сприятиме подоланню відчуження людини від навколишнього світу, зокрема інших людей, а також від самого себе, що є результатом порушення єдності природного і соціального буття, значно посиленого у зв'язку з технократизацією сучасної цивілізації. Адже якщо людина залишається головною у відносинах з технікою та штучним інтелектом, то, з урахуванням наведеного вище першого критерію, це неминуче позитивно позначатиметься на таких найважливіших її якостях як честь, гідність, свобода волі тощо, чітке усвідомлення яких слугує надійною перешкодою для застосування масових маніпуляцій свідомістю людини, що можуть бути здійснені, з-поміж іншого, технологіями штучного інтелекту автономно від людського втручання (наприклад, маніпуляція вибором людини через нав'язувану їй рекламу в інтернеті за допомогою використання технологій штучного інтелекту, які аналізують поведінку та діяльність користувачів всесвітньої мережі в реальному часі).

3. По-третє, розвиток сучасних технологій повинен відбуватися транспарентно, тобто прозоро і відкрито, і при цьому сприяти забезпеченню соціальної справедливості. Це означає, що цифрові алгоритми та інші технологічні новації, зокрема штучний інтелект, насамперед повинні бути відкритими для здійснення їх відповідного аналізу, а також контрольованими з боку суспільства і громадян. Повною мірою це стосується й інформації стосовно ключових характеристик нових або перспективних технологічних розробок, які існують лише в проєкті або на початковому етапі своєї реалізації. Доступ до зазначеної інформації, якщо вона не містить відомостей, які становлять державну таємницю чи іншу охоронювану законом спеціальну інформацію, також повинен бути відкритим для широкої громадськості.

Крім цього, створення нових технологій не повинно посилювати соціальну нерівність, а отже, на належному рівні має бути забезпечено рівний доступ до цифрових та інших соціальних благ, отримання яких пов'язується з використанням відповідних технологій, а також захист вразливих груп населення від технологічної маргіналізації, що може проявлятися у тих чи інших деструктивних формах (наприклад, розрив традиційних зв'язків між людьми в межах соціальних інститутів або груп; перетворення людей у соціальних люмпенів або індивідів, повністю залежних від непередбачуваних дій влади, демагогів, шахраїв тощо).

Як зазначається у науковій літературі, «важливо, щоб прозорість систем штучного інтелекту забезпечувала їх зрозумілість та обґрунтованість. Користувачі та інші зацікавлені сторони повинні мати можливість розуміти, як і чому система виробила певне рішення. Це допоможе виявляти можливі помилки, уникати некоректного використання штучного інтелекту та зберігати довіру до системи. Дотримання прозорості також може сприяти етичному використанню штучного інтелекту, даючи змогу дослідникам, регуляторам і громадськості критично оцінювати системи і забезпечувати їх відповідність етичним нормам і стандартам. Важливо також забезпечити, щоб системи штучного інтелекту не підтримували негативні тенденції, дискримінацію або несправедливість. Мається на увазі усунення або корекція впливу вихідних даних, що містять дискримінацію, а також використання методів та алгоритмів, що сприяють справедливості та рівності» [16].

З урахуванням зазначених вище моральних критеріїв сучасного технологічного розвитку, спробуємо визначитися з конкретними механізмами забезпечення їх ефективної результативності, які відіграватимуть ключову роль в удосконаленні відповідних правореалізаційних процесів.

У зазначеному контексті, на нашу думку, потрібно насамперед досягти згоди стосовно розглянутих вище моральних критеріїв сучасного технологічного розвитку на міжнародному рівні, закріпивши це у відповідних конвенціях та інших джерелах міжнародного права, які національні держави та їх регіональні об'єднання надалі зобов'язуються імплементувати у внутрішнє законодавство. При цьому слід враховувати, що досягнення такого консенсусу на міжнародному рівні є надзвичайно складним завданням не лише у зв'язку із тим, що сучасна постмодерністська мораль фактично втратила якість соціально значущої цінності, перетворившись, по суті, у так звану корпоративну етику та індивідуалістичну мораль з її орієнтацією, як правило, на успіх, суспільне

визнання та отримання прибутків, але й тому, що право майже постійно відстає від технологій, а ті особи, які володіють ними, мають можливість диктувати «правила гри», у тому числі за допомогою використання таких технологій.

Водночас вважаємо, що за наявності відповідних соціальних передумов даний консенсус цілком можливо досягти. Йдеться, зокрема, про нагальну потребу в налагодженні ефективних механізмів взаємодії між інститутами громадянського суспільства, сучасними філософами, вченими, представниками інших експертних кіл та органами публічної влади в державі і відповідними міжнародними організаціями, спрямованих на утвердження в суспільному житті традиційних морально-релігійних цінностей. Адже до тих пір, поки мораль не стане невід'ємною частиною широкого публічного обговорення різноманітних проблем організації та функціонування численних комунікативних практик у суспільному житті, поки в межах таких інформаційно-публічних платформ не буде акцентуватися увага на моральних аспектах людських взаємовідносин і переважна більшість громадян не почне ставити собі відповідні моральні питання й не уникати на них відповіді, яка у більшості випадків не стосується їх особистої вигоди, відбуватиметься подальше поглиблення відчуження між основними та найбільш значущими соціальними регуляторами, порушення сутнісної цілісності та єдності соціонормативних систем, що матиме неминучим наслідком своєрідну «ерозію» справжнього змісту приписів норм права, моралі та релігії.

Крім цього, важливу роль у становленні морально стійкої та переконаної особистості відіграє сімейне виховання та освіта, необхідним компонентом якої повинна бути не лише професійно-практична, а й морально-етична складова, виражена у структурі відповідних навчальних програм. Особливого значення така морально-етична складова має насамперед у межах загальної середньої освіти, в процесі якої особистість має навчитися чітко розрізняти добро і зло у всій багатоманітності їх емпіричного прояву, розуміючи при цьому не тільки важливість питання «як жити?», а й питання «для чого жити?». Саме протягом дитинства у свідомості людини закладаються основні життєві цінності, орієнтири та переконання, якими вона буде керуватися при здійсненні відповідних вчинків або діяльності в період дорослого життя, і цілком очевидним є те, що дитяча свідомість повинна формуватися на підставі морально обґрунтованих правил людського співжиття.

У зв'язку із цим сучасна школа не може стояти осторонь від створення ефективного педагогічного середовища, що сприяло б формуванню в учнів морального досвіду, допомагаючи їм глибоко усвідомлювати сутність і характер моральних відносин у житті. У формуванні морального підростаючої особистості протягом усього часу навчання в школі вирішальну роль відіграють два взаємозв'язані процеси – навчання та виховання. При цьому саме виховання забезпечує формування стійких форм і способів моральної поведінки, моральних стосунків, виявлення моральних почуттів і якостей [17, с. 82].

Висновки. Отже, можемо зробити такі висновки з дослідження.

1. Реалізація права в сучасних технологічних реаліях – це складний, багатоаспектний процес, який не повинен обмежуватися суто формальним або нормативно-правовим аспектом свого прояву, а необхідно має ґрунтуватися на взаємодії, взаємозв'язку права та інших соціальних, культурних, моральних та технологічних чинників, що вимагає застосування комплексного підходу до оцінки ефективності відповідних правореалізаційних практик, а також постійного оновлення існуючих правових конструкцій і механізмів їх практичного втілення в суспільне життя. При цьому стрімкий технологічний розвиток сучасної цивілізації справляє діалектичний, котраверсійний вплив на правореалізацію, який проявляється в тому, що, з одного боку, він значно розширює можливості правового регулювання, посилює доступність і транспарентність правових процедур, а з іншого – створює нові форми загроз соціального та природного характеру (наприклад, порушення конфіденційності персональних даних та приватного життя, маніпулювання змістом правової інформації та електронними системами через неякісні цифрові алгоритми, які забезпечують нерівномірний розподіл доступу до адміністративних послуг та правосуддя).

2. Належним чином не впорядковане та неконтрольоване на владно-правовому рівні впровадження в широку суспільну практику технологічних новацій сприяє формальній і змістовній трансформації не лише відповідних способів реалізації права, а й змісту основоположних принципів права, який набуває все більш широкого, неоднозначного та партикулярного контексту їх тлумачення та подальшої реалізації в суспільних відносинах. У зв'язку із цим особливого значення в

сучасних технологічних реаліях набуває необхідність збереження гуманістичної природи права, а також недопущення редукції у розумінні прав людини та інших важливих соціальних цінностей до суто технічних і формальних параметрів їх забезпечення та захисту поза контекстом моральної складової відповідних комунікативних практик.

3. Процеси правореалізації в умовах функціонування технократичного суспільства повинні спиратися як на розвинену систему законодавства, що діє в державі, так і на відповідні моральні засади його розвитку, дотримання яких у суспільному житті забезпечується та гарантується державою за допомогою відповідних організаційних та правових механізмів. Прогресивний розвиток суспільства високих технологій у майбутньому може відбутися лише за умови, якщо в його основі буде закладена традиційна моральна складова, пріоритет людини у відносинах з технікою та її відповідальність за наслідки створення та використання відповідних технологій, відкритість і доступність правдивої інформації про нові технології та можливості їх реалізації в тих чи інших правовідносинах.

Список використаних джерел

1. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник / за ред. С. В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 596 с.
2. Костицький В. Вибрані проблеми теорії права: підручник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 520 с.
3. Любимий Я. В. Ресурс та рефлексія свободи у добу цивілізаційних трансформацій. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2020. Вип. 1 (171) Том 2. С. 3–15. DOI: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2020.1.2.01>.
4. Об'єдков О. І. Концептуалізація зв'язку між свободою і контролем крізь призму цифровізації. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2024. № 1 (60). С. 109–120. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.60.299685>.
5. Erol A. Freedom and control in digital age. *Human Affairs*. 2020. Vol. 30. № 4. Р. 570–576.
6. Капустіна Н., Попсуєнко Л. Трансгуманізм як проєкт покращення людини: філософсько-етичний вимір. *Юридичний вісник*. 2019. № 2. С. 94–99.
7. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін. / за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. 344 с.
8. Фіалко Н. А. Громадянський дискурс як джерело суспільного консенсусу: значущість в умовах війни. *Філософія освіти*. 2023. № 29 (1). С. 52–65. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-1-3>.
9. Михайлич О. В. Аналіз теоретичних підходів дослідження мультикультуралізму у соціології. *Мультикультуралізм як соціально-правове явище: виклики глобалізованого світу* / за ред. А. М. Подоляки. Київ: ТОВ «Арт-технологія», 2015. С. 55–65.
10. Adamus-Kowalska Ju. Freedom of communication in science in the context of the development of modern information and communication technologies. *Social Communication*. 2022. Vol. 8 (1). Р. 41–53. DOI: <https://doi.org/10.2478/sc-2022-0005>.
11. Малімон В. І. Техніка як фактор відчуження. *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 768–772. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-162>.
12. Гришук О. В. Філософія конституційних цінностей: монографія. Київ: «Компанія ВАІТЕ», 2019. 416 с.
13. Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
14. Yahodzinskyi S. Anthropomorphic information networks and converging technologies: challenge to humanity (vs), step forward? *Artificial Intelligence*. 2023. № 1. Р. 29–35. DOI: <https://doi.org/10.15407/jai2023.01.029>.
15. Радутний О. Суб'єктність штучного інтелекту у кримінальному праві. *Право України*. 2018. № 1. С. 123–136.
16. Бердо Р. С., Расюн В. Л., Величко В. А. Штучний інтелект та його вплив на етичні аспекти наукових досліджень в українських закладах освіти. *Академічні візії*. 2023. Вип. 22. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8174388>. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/469/445> (дата звернення: 18.04.2025).
17. Поліщук О. П. Вплив навчання та виховання на формування моральної свідомості в молодшому шкільному віці. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. № 79 (3). С. 81–85.

References

1. Zahalna teoriia prava. Normatyvnyi kurs: pidruchnyk / za red. S. V. Bobrovnyk. Kyiv: Yurinkom Inter, 2021. 596 s.
2. Kostytskyi V. Vybrani problemy teorii prava: pidruchnyk. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. 520 s.
3. Liubyvyi Ya. V. Resurs ta refleksii svobody u dobu tsyvilizatsiinykh transformatsii. *Multyversum. Filosofskiy almanakh*. 2020. Vyp. 1 (171) Tom 2. S. 3–15. DOI: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2020.1.2.01>.
4. Obiedkov O. I. Kontseptualizatsiia zviazku mizh svobodoiu i kontrolem kriz pryzmu tsyfrovizatsii. *Visnyk natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: filozofia, filozofia prava, politolohiia, sotsiolohiia*. 2024. № 1 (60). S. 109–120. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.60.299685>.
5. Erol A. Freedom and control in digital age. *Human Affairs*. 2020. Vol. 30. № 4. P. 570–576.
6. Kapustina N., Popsuienko L. Transhumanizm yak proiekt pokrashchennia liudyny: filozofsko-etychnyi vymir. *Yurydychnyi visnyk*. 2019. № 2. S. 94–99.
7. Suchasne suspilstvo, liudyna, pravo v umovakh hlobalnykh transformatsii: monohrafiia / O. H. Danylian, O. P. Dzoban, S. B. Zhdanenko ta in. / za red. O. H. Danyliana. Kharkiv: Pravo, 2020. 344 s.
8. Fialko N. A. Hromadianskyi dyskurs yak dzherelo suspilnoho konsensusu: znachushchist v umovakh viiny. *Filosofii osvity*. 2023. № 29 (1). S. 52–65. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-1-3>.
9. Mykhailych O. V. Analiz teoretychnykh pidkhodiv doslidzhennia multykulturalizmu u sotsiolohii. *Multykulturalizm yak sotsialno-pravove yavyshe: vyklyky hlobalizovanoho svitu* / za red. A. M. Podoliaky. Kyiv: TOV «Art-tekhnohii», 2015. S. 55–65.
10. Adamus-Kowalska Ju. Freedom of communication in science in the context of the development of modern information and communication technologies. *Social Communication*. 2022. Vol. 8 (1). P. 41–53. DOI: <https://doi.org/10.2478/sc-2022-0005>.
11. Malimon V. I. Tekhnika yak faktor vidchuzhennia. *Molodyi vchenyi*. 2019. № 11 (75). S. 768–772. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-162>.
12. Hryshchuk O. V. Filozofia konstytutsiinykh tsinnosti: monohrafiia. Kyiv: «Kompaniia VAITE», 2019. 416 s.
13. Zahalna teoriia prava: pidruchnyk / O. V. Petryshyn, D. V. Lukianov, S. I. Maksymov, V. S. Smorodynskyi ta in.; za red. O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2020. 568 s.
14. Yahodzinskyi S. Anthropomorphic information networks and converging technologies: challenge to humanity (vs), step forward? *Artificial Intelligence*. 2023. № 1. P. 29–35. DOI: <https://doi.org/10.15407/jai2023.01.029>.
15. Radutnyi O. Subiektnist shtuchnoho intelektu u kryminalnomu pravi. *Pravo Ukrainy*. 2018. № 1. S. 123–136.
16. Berdo R. S., Rasiun V. L., Velychko V. A. Shtuchnyi intelekt ta yoho vplyv na etychni aspekty naukovykh doslidzhen v ukrainskykh zakladakh osvity. *Akademichni vizii*. 2023. Vyp. 22. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8174388>. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/469/445> (data zvernennia: 18.04.2025).
17. Polishchuk O. P. Vplyv navchannia ta vykhovannia na formuvannia moralnoi svidomosti v molodshomu shkilnomu vitsi. *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky*. 2017. № 79 (3). S. 81–85.

Сунєгін С. О. Реалізація права в сучасних технологічних реаліях: нові можливості та виклики

Стаття присвячена дослідженню питань впливу сучасних технологій, зокрема інформаційних, на процес реалізації права. Наголошується на контраверсійному впливі сучасних технологій на практику реалізації правових норм, його позитивних і негативних аспектах. Обґрунтовується думка, що процеси правореалізації в умовах функціонування технократичного суспільства повинні спиратися як на розвинену систему законодавства, що діє в державі, так і на відповідні моральні засади його розвитку, дотримання яких у суспільному житті забезпечується та гарантується державою за допомогою відповідних організаційних і правових механізмів.

Ключові слова: реалізація права, сучасні технології, штучний інтелект, свобода, цифровізація, мораль.

Suniehin S. O. Implementation of law in modern technological realities: new opportunities and challenges

The article is devoted to the study of the impact of modern technologies, in particular information technologies, on the process of implementing law. The controversial impact of modern technologies on the practice of implementing legal norms, its positive and negative aspects, is emphasized.

It is noted that modern technologies contribute to a significant expansion of civic activism, freedom of expression, access to information, economic freedom, etc. We are talking about numerous opportunities for organizing public movements and actions, which open up new opportunities for influencing political and legal decisions in the state; about the development of the digital economy, remote work and freelancing, which allow people to choose

previously unknown forms of employment and open their own business regardless of traditional restrictions; about free and anonymous access to almost any information and knowledge, which contributes to the development of critical thinking, broadening the worldview and forming a more conscious individual choice of the individual; about the development of social networks and digital communication platforms, which enable every person, including a child, to freely express their thoughts, views and beliefs regardless of geographical and social barriers, and also contribute to the realization of their creative potential.

At the same time, among the most general challenges of high-tech human civilization for the modern implementation of law, which requires a proper, adequate solution both at the national and international levels, in our opinion, two blocks of issues should be distinguished, namely:

1. The problem of transforming the content of the fundamental values of law, as well as clear, coordinated regulatory mechanisms for their implementation in public and state life, in particular freedom, justice, equality, humanism, human rights, etc.

2. The problem of finding optimal moral criteria for technological development and social communications in the conditions of the functioning of a technocratic society, the correct definition of which determines the quality of the implementation of law in the forms or methods established in the legislation, as well as the effectiveness of interaction between social regulators in the process of their regulatory and organizational influence on society and citizens.

As a result of research the following conclusions are made:

1. The implementation of law in modern technological realities is a complex, multifaceted process that should not be limited to a purely formal or regulatory aspect of its manifestation, but must be based on the interaction and interconnection of law and other social, cultural, moral and technological factors, which requires the use of a comprehensive approach to assessing the effectiveness of relevant law implementation practices, as well as constant updating of existing legal structures and mechanisms for their practical implementation in public life.

2. The revival and strengthening of traditional morality in a modern democratic society is the most important task in the conditions of technocratization of almost all spheres and branches of social life. After all, it is traditional morality that contributes to the formation of a responsible personality with a high level of legal awareness and culture, which, in turn, ensures the high-quality implementation of law in any form, and only a strong reliance on stable and time-tested moral guidelines can ensure the preservation of legal identity and internal integrity and voluntary consensus in society. The effective implementation of law in the conditions of modern technological development is impossible without a moral «compass», which will maintain the priority of a person over the corresponding technique and technology, since it is traditional moral principles and norms that provide the opportunity to establish clear boundaries of what is permissible in the legal regulation of any social processes, in particular technological ones, as well as to maintain the optimal balance between innovations and values of democratic legal development.

Key words: implementation of law, modern technologies, artificial intelligence, freedom, digitalization, morality.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-289-302